Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej, 57
Warszawa 2022
Article No. 3030

Citation:
Grupa-Dolińska, M. (2022). Frazeologia polskiej gwary mieszkańców wsi Wierszyna na Syberii na początku XXI wieku. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, *57*, Article 3030. https://doi.org/10.11649/sfps.3030

DOI: 10.11649/sfps.3030

Magdalena Grupa-Dolińska
(Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń)

Frazeologia polskiej gwary mieszkańców wsi Wierszyna na Syberii na początku XXI wieku[1]

Historia polskiego osadnictwa w Wierszynie na Syberii sięga początku XX wieku. Wspomniana miejscowość, położona około 130 kilometrów od Irkucka, założona została przez dobrowolnych osiedleńców, przybyłych z terenów polskich, należących do zachodnich guberni Imperium Rosyjskiego – Małopolski i Zagłębia Dąbrowskiego. U podłoża decyzji o migracji na daleką Syberię leżały reformy Piotra Stołypina, które przewidywały m.in. przekazanie ziemi uprawnej dla osiedleńców, a także zwolnienia i ulgi podatkowe. Pierwsze rodziny polskie pojawiły się na obszarze dzisiejszej Wierszyny ok. 1909 roku. Wieś zbudowana została całkowicie od podstaw przez nowych przybyszów. Używano do tego celu głównie lokalnych zasobów. Pierwszą zimę, mimo niesprzyjających warunków klimatycznych, mieszkańcy Wierszyny przetrwali w ziemiankach (Masiarz, 2016, ss. 68–72; Petshik, 2008, ss. 8–9).

[1] Publikacja powstała w ramach realizacji projektu badawczego sfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki nr UMO-2016/23/B/HS2/01200 „Przełączanie kodów w warunkach polsko-rosyjskiego bilingwizmu w polskiej wyspie językowej na Syberii (wieś Wierszyna k/Irkucka)".

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 3.0 PL License (creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. © The Author(s) 2022.
Publisher: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk]

Na obyczajowość i stopień zachowania kultury polskiej wspólnoty w Wierszynie wpływ miały realia życia w obcym otoczeniu, sprzężone z tłem polityczno-historycznym tego obszaru. Michał Głuszkowski wyróżnia trzy charakterystyczne okresy w dziejach wierszynian. Pierwszy z nich, to okres „polski" – czas względnej izolacji od obcego otoczenia, w którym nowi osiedleńcy „starali się możliwie wiernie odtworzyć społeczno-kulturowe warunki swoich rodzinnych miejscowości" a „Wierszyna była wówczas polską enklawą w obcym otoczeniu, co nie znaczy, że była zamknięta na obce wpływy językowe i kulturowe" (Głuszkowski, 2012, s. 120). Chęć propagowania polskiej kultury odnaleźć można już w pierwszych decyzjach przybyłych – jednym z pierwszych przedsięwzięć podjętych przez osiedleńców po przyjeździe była budowa kościoła katolickiego, zapoczątkowana już w 1911 roku i zakończona cztery lata później (Figura, 2003, s. 78). Niemal od samego początku (od roku 1912) w Wierszynie funkcjonowała polska szkoła (Masiarz, 2016, s. 135). Drugi okres przypada na lata 30. i 40. XX wieku i związany jest z polityką władz radzieckich. Sowietyzacja i ateizacja stopniowo zagłuszały potrzebę kultywowania rodzimych tradycji i podkreślania odrębności kulturowej. To czas, w którym członkowie wspólnoty zaczęli zawierać małżeństwa mieszane, miejscowy kościół zamknięto[2], na pierwszy plan wysuwać się miała tożsamość radziecka, a wszelkie przejawy buntu karano surowymi represjami. W trzecim zaś, „współczesnym" okresie, zapoczątkowanym przez politykę pieriestrojki i następującą po niej transformację ustrojową, odzyskano swobodę religijną i narodowościową, co zaowocowało ponownym otwarciem polskiej szkoły i kościoła katolickiego (Głuszkowski, 2012, ss. 120–121).

Na dzisiejszą sytuację językową Polaków w Wierszynie złożyło się kilka czynników. Pierwszy z nich i zarazem najbardziej oczywisty, to fakt zamieszkiwania w warunkach wyspy gwarowej, tj. w obcym otoczeniu językowym bez terytorialnego kontaktu z ojczyzną[3] (Grek-Pabisowa, 1983, s. 8). Sytuacja ta, uniemożliwiając swobodny rozwój umiejętności językowych i wymuszając konieczność porozumiewania się za pomocą drugiego języka, który stał się z czasem źródłem interferencji, bez wątpienia wpłynęła w największym stopniu na poziom zachowania polskiej gwary.

[2] Władze radzieckie zamierzały zburzyć kościół w Wierszynie, nie doszło do tego dzięki działaniom jednego z mieszkańców wsi (Figura, 2003, s. 83).

[3] Dorota Paśko-Koneczniak zauważa, że gwara wierszyńska nie jest typową gwarą wyspową, ponieważ wśród mieszkańców wspólnoty są osoby, które ukończyły polskie szkoły i uniwersytety. Wierszyna w ostatnich latach staje się także coraz popularniejszym celem turystycznym, co sprawia, że jej mieszkańcy mają kontakt z literacką polszczyzną (Paśko-Koneczniak, 2011, s. 30).

Inne czynniki mają charakter pośredni. Zaliczyć do nich można ustny charakter międzypokoleniowego przekazu rodzimej gwary, pragmatyczne podejście do znajomości języków, odzwierciedlające się w wyborze języka rosyjskiego jako języka otoczenia i administracji (polska gwara zarezerwowana była i jest dla komunikacji rodzinnej i sąsiedzkiej), śluby z osobami spoza wspólnoty oraz zamknięcie kościoła i ateizację życia. Proces asymilacji wspomagany był także przez fakt, że w bliskim sąsiedztwie znajdują się miejscowości zamieszkiwane przez Buriatów (Dundaj) i Ukraińców (Tichanowka). Zamieszkiwanie wśród wielokulturowego – rosyjskiego, ukraińskiego i buriackiego – sąsiedztwa sprawiło, iż stosunkowo szybko rozpoczęły się procesy asymilacyjne, przy czym ludność pochodzenia słowiańskiego siłą rzeczy wydała się Polakom na obczyźnie zdecydowanie bliższa pod względem psychologicznym w zestawieniu z Buriatami, narodem pochodzenia mongolskiego, co dodatkowo przyspieszyło integrację (Paśko-Koneczniak, 2015, s. 198). Sprawę tę przypieczętowała polityka władz ZSRR lat 30. XX wieku, a w szczególności kolektywizacja, założenie kołchozów, ateizacja wraz z zamykaniem miejsc kultu religijnego, głoszenie haseł jedności i integralności obywateli radzieckich bez względu na ich etniczność (Głuszkowski, 2012, ss. 120–121).

Współcześnie mieszkańcy Wierszyny nadal są społecznością dwujęzyczną, używają polskiej gwary i języka rosyjskiego w zależności od sytuacji komunikacyjnej (Paśko-Koneczniak, 2011, s. 30), choć należy zaznaczyć, że to język rosyjski ma dominującą rolę. Znajomość polskiej gwary, stanowiącej konglomerat cech różnych gwar należących do dialektu małopolskiego (Ananiewa, 2007, ss. 26–29), zróżnicowana jest ze względu na pokolenia – najstarsi przedstawiciele wspólnoty wciąż całkiem sprawnie posługują się rodzimą gwarą, podczas gdy najmłodsze pokolenie komunikuje się niemal wyłącznie po rosyjsku. Należy także podkreślić, iż wśród wierszynian są osoby, które władają polszczyzną literacką, wyuczoną w czasie nauki w polskich szkołach lub uniwersytetach[4].

Ze względu na kontakt polskiej gwary z językiem rosyjskim w wypowiedziach gwarowych wierszynian pojawia się wiele przykładów interferencji na każdym poziomie języka. Informacje na ten temat możemy znaleźć w wielu publikacjach, np. opisane zostało zagadnienie wpływu języka rosyjskiego na warstwę leksykalną (Ananiewa, 2017, ss. 11–17; Paśko-Koneczniak, 2011, ss. 29–36), kalki językowe (Doroshko, 2016, ss. 63–75; Paśko-Koneczniak, 2011, ss. 32–33), interferencja składniowa (Paśko-Koneczniak, 2015, ss. 195–207).

[4] Języka polskiego we wspomnianej już szkole podstawowej w Wierszynie uczy pani Ludmiła Wiżentas (zd. Figura), absolwentka polonistyki na Uniwersytecie Gdańskim.

Najsilniej interferencja zaznacza się w warstwie leksykalnej, ponieważ to właśnie słownictwo jest tym podsystemem języka, który rozwija się najbardziej dynamicznie, zwłaszcza kiedy w obliczu zmian kulturowo-cywilizacyjnych staje przed koniecznością nazwania nowych elementów rzeczywistości (Kąś, 2019, ss. 29–39; Pelcowa, 2015, s. 551; Rembiszewska, 2006, s. 51). Z interferencją mamy do czynienia również w zakresie jednostek wyższego rzędu, do których zaliczyć można frazeologię. Ta część wierszyńskiej gwary nie doczekała się do tej pory opisu, w związku z czym brakuje wcześniejszej dokumentacji. Celem niniejszego artykułu jest próba częściowego uzupełnienia tej luki[5] poprzez prezentację materiału frazeologicznego[6], zebranego ze spontanicznych wypowiedzi Polaków[7] mieszkających w Wierszynie, zapisanych na dyktafon w czasie trzech ekspedycji dialektologicznych w latach: 2008, 2016, 2019, zorganizowanych przez pracowników naukowych, doktorantów i studentów Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Frazeologia polska

Mimo stopniowego zaniku polskiej gwary i zastępowania jej we wszystkich sferach życia językiem rosyjskim, w mowie wierszynian do tej pory funkcjonują pewne frazeologizmy znane polszczyźnie. Wśród nich odnaleźć można zarówno jednostki potoczne, jak i pochodzące z polszczyzny ogólnej. W zgromadzonym materiale brak jednak frazeologizmów typowo gwarowych, różniących się swą postacią od ogólnopolskich (w tym potocznych), choć zauważalne są pewne elementy właściwe dla gwar pogranicza małopolsko-śląskiego, np. *pwˡynonć* ***kaj*** *vyńˡesom*

[5] Pewne uwagi oraz przykłady zamieszczone zostały w rozdziale dotyczącym frazeologii w monografii *Polska wieś na Syberii. Wierszyna w świetle historii mówionej* (Głuszkowski 2022, ss. 69–73).

[6] W niniejszym artykule przyjmuje się szeroką definicję frazeologii, co oznacza, że zaliczane są do tego zbioru również porównania frazeologiczne oraz paremie (zob. np. Chlebda, 2003; Lewicki & Pajdzińska, 1993, s. 307).

[7] Na analizowany materiał językowy składało się ok. 50 godzin nagrań rozmów (w formie wywiadów i swobodnych, dłuższych wypowiedzi informatorów) z 22 informatorami reprezentującymi różne pokolenia (od najstarszych członków wspólnoty do najmłodszych). Rozmowy dotyczyły tematów ogólnych, związanych z życiem codziennym i historią osadnictwa w Wierszynie. Należy podkreślić, iż badania prowadzone przez toruńskich badaczy nie były ukierunkowane na gromadzenie frazeologii, lecz na zarejestrowanie ogólnego stanu polskiej gwary w XXI wieku. Z przeanalizowanych nagrań łącznie udało się wyekscerpować 55 jednostek frazeologicznych. Materiał frazeologiczny pochodzi zaledwie od 9 informatorów, należy bowiem podkreślić, że w wypowiedziach znacznej części wierszynian frazeologia spontanicznie nie pojawiała się w ogóle.

v'ˈioswa[8] ‘pójść w nieznane, nie mieć wpływu na bieg wydarzeń’ – gw. *kaj* ‘gdzie, dokąd’ (Wronicz, 2010, s. 93); *(ńe)* ***vyndˈymy*** *na sfˈoje* ‘otrzymać (lub nie) należną korzyść’ – gw. *wyndymy* [*wyńść*] ‘wyjdziemy’ (Wronicz, 2010, ss. 205, 318, 333); *za dˈużo to* ***ˈino*** *k'ˈijem* ‘o zbytku, znacznej ilości’ – gw. *ino* ‘tylko’ (Wronicz, 2010, s. 86). W zebranych frazeologizmach odzwierciedlona została także gwarowa fonetyka – cechy powszechnie notowane do dziś na obszarze małopolskiego areału gwarowego, takie jak: mazurzenie (*v ˈocy* ‘w oczy’), rozłożona artykulacja nosówek (*rˈonk* ‘rąk’, *p'ińˈonʒe* ‘pieniądze’), mocna labializacja nagłosowego *o* (***ʷo*** *mˈatko śf'ˈinto* ‘O Matko Święta!’) i inne (por. Dejna, 1993, ss. 254–266; Karaś, 2010).

Polskie frazeologizmy zachowane w mowie mieszkańców Wierszyny nacechowane są antropocentrycznie. Stawianie człowieka w centrum i postrzeganie wszystkich elementów otaczającej rzeczywistości (zarówno w wymiarze materialnym, jak i duchowym) przez pryzmat ludzkiej wiedzy i doświadczeń jest zjawiskiem naturalnym. U źródeł antropocentrycznego spojrzenia na język legły już rozważania filozoficzne Arystotelesa: „między językiem a rzeczywistością pośredniczy człowiek, jego myślenie” (Heinz, 1983, s. 30). Współcześnie antropocentryczny wymiar języka jest zjawiskiem powszechnie uznanym i akcentowanym w pracach wielu językoznawców z zakresu różnych sfer języka (zob. np. Burska-Ratajczyk, 2021, ss. 1–14; Pajdzińska, 1990, ss. 59–68; Rak, 2006, ss. 367–375; Sitarski, 2016, ss. 419–425).

Anna Pajdzińska zauważa, że antropocentryzm odzwierciedla się na wielu poziomach języka: gramatycznym, m.in. poprzez strukturę predykacji, w której nadrzędne znaczenie ma implikowany przez predykat argument oznaczający człowieka jako wykonawcę czynności, w leksyce – przez nadawanie desygnatom niezwiązanym bezpośrednio z człowiekiem nazw odnoszących się np. do części ciała ludzkiego (np. *główka kapusty*, *szyjka butelki*) lub przez utrwaloną w języku hierarchizację i wartościowanie, np. deprecjonująco ukierunkowane stosowanie nazw zwierzęcych części ciała lub czynności przez nie wykonywanych, typu *morda*, *pysk*, *łeb*, *żreć* itp. (Pajdzińska, 1990, ss. 59–60). Antropocentryzm wyraziście odbija się także we frazeologii. Zdaniem wspomnianej wcześniej badaczki „zasób frazeologiczny najlepiej chyba odbija typową postawę ludzi wobec świata – dla przeciętnego człowieka centrum i miarą wszechrzeczy

[8] Przykłady językowe zapisane zostały za pomocą uproszczonej slawistycznej transkrypcji fonetycznej. Takie rozwiązanie podyktowane jest specyfiką zebranego materiału – jego część stanowią jednostki z elementami języka rosyjskiego (frazeologiczne kalki i półkalki), aby zatem ujednolicić zapis w całym artykule przyjęte zostało wspólne rozwiązanie.

jest właśnie człowiek" (Pajdzińska, 1990, s. 61). Jeszcze silniej nacechowana antropocentrycznie zdaje się być frazeologia potoczna (por. Pajdzińska, 1990, ss. 62–68) oraz gwarowa. W zakresie tej ostatniej jedne z najliczniejszych grup stanowią frazeologizmy z komponentami somatycznymi, służącymi do określenia m.in. miary, odległości, usytuowania w przestrzeni (zob. Krawczyk-Tyrpa, 1987), oraz zoonimicznymi, odnoszącymi się m.in. do cech charakteru człowieka wraz z ich wartościowaniem (zob. Rak, 2006, ss. 367–375).

Paradygmat antropocentryczny widoczny jest także w zachowanym zasobie frazeologii pochodzenia polskiego, bowiem zgromadzone jednostki odnoszą się do sfer tematycznych związanych z życiem codziennym wierszynian (i mieszkańców wsi w ogóle) oraz elementami otaczającej rzeczywistości. W omawianej części zasobu frazeologicznego znalazły się odwołania do ciężkiej pracy fizycznej, charakterystycznej dla trybu życia na wsi: ***zarˈab'ać na xl'ˈip*** 'zarabiać na swoje utrzymanie' (K-I[9]: *za ty vˈodum ʷˈuny to ji mˈuv'um że to nˈaša źˈim'a / a ʷˈuny śe korcovˈal'i te źˈim'e / a ʷˈuna tˈyle że na las / byw / a ʷˈuny korcovˈawy / a pˈuźńij co / ʷojcˈov'e rob'ˈil'i u burˈatuf zarob'ˈal'i na xl'ip*); ***žyć z prˈacy rˈonk*** 'utrzymywać się z pracy fizycznej' (M-I: *s prˈacy rˈonk žyć śe bˈoje bo ńe vyndˈymy na sfˈoje / f tak'ˈim dˈuxu*).

Kolejny motyw występujący w zachowanym zasobie frazeologii polskiej stanowią popularne zwierzęta gospodarskie i stereotypowo przypisywane im charakterystyki, przez odwołanie do których wskazuje się na miarę i intensywność cechy lub zjawiska: **[dobrać się]** ***jak śf'ˈińa do korˈyta*** 'być zachłannym, robić coś łapczywie, szybko i bez opamiętania' (K-I: *no inogdˈa i mˈožno jo ńe v'im / jo jag bˈywam se sfˈoim ź'ˈatk'im v bolńˈicy / to vrać mˈuv'iw że mˈožno vˈyp'ić / v'ˈeny śe mˈuv'i rozsyžˈajum mˈuv'i i ńi ma v'elk'ˈego dovl'ˈeńa / no ńe dˈužo / a my to jak śe dob'erˈymy to jak śvˈińa do korˈyta*); ***xlˈejum jak pśi*** 'o zaawansowanym alkoholizmie' (K-I: *a ʷˈone pˈijum pšep'ijˈajum / pšep'ijˈajum / vot ʷˈona pšˈyšwa buteľˈecke se vz'ˈina i śe pˈošwa / xlˈejum jak pśi*); ***na bˈycy skˈuže ńe sp'ˈišeš*** 'bardzo dużo' (M-I: *dˈuzom namˈuv'iw / ˈańi na bˈycy skˈuže ńe sp'ˈišeš*); ***pśˈe p'ińˈonźe*** 'o niskim zarobku' (K-I: *pśe p'ińˈonźe pˈańi ńe ʃspom'ˈinoj / b'ˈida bˈywa jag d'jˈabl'i*). Znaczenie miary i intensywności zawierają także inne frazeologizmy, a wśród nich jednostka z komponentem nazywającym nieczystą siłę: ***b'ˈida jag djˈabl'i*** 'o skrajnej biedzie' (K-I: *f sklˈyp'e bˈywo ˈino ńe bˈywo f k'ešˈyńi ńic / ńe bˈywo za co kˈup'ić / f k'ešˈyńi ńe bˈywo / na trudˈodńe my rob'ˈil'i /*

[9] Symbole, którymi zostały opatrzone fragmenty wypowiedzi gwarowych oznaczają płeć (K – kobieta, M – mężczyzna) oraz przynależność pokoleniową informatora (I – pokolenie starsze, tj. osoby urodzone do 1950 roku, II – pokolenie średnie, tj. osoby urodzone po roku 1950).

roz v rok dˈal’i tam dvaźˈeśća kopˈ’ijek / po dvaźˈeśća / to tam juš pˈuźńij / a to bˈywo po tšy kopˈ’ijk’i po p’ińć kopˈ’ijek v rok / pwˈaćil’i za / b’ˈida bˈywa jak d’jˈabl’i), jednostka pochodzenia biblijnego o zniekształconej postaci: ***pšelˈyvać s pružnˈego f pˈuste*** ‘nie mieć nic’ (K-I: *pšˈoźij kartˈofle saźˈil’i / i no co kˈowxos sˈaźiw te kartˈofle / to ˈino tak jak to mˈuv’um pšelyvˈal’i / s pružnˈego f pˈuste / kopˈal’i zasypyvˈal’i*) oraz frazeologizm ***p’ijˈany v dym*** ‘bardzo pijany’ (K-I: *a jo / jo to już bˈywo dˈość dˈovno / no jˈešče mwˈodšo bˈyʷam lot m’ˈawam čterźˈeśći / to my zasporˈyl’i nopˈaštk’i co śe šˈyje / nopˈaštk’im / čterźˈeśći nopˈarstkuf jˈesl’i vyp’ˈiješ znˈaćit p’ijˈany v dym*).

W tradycyjnym ujęciu życie na wsi i uprawa roli są nierozerwalnie związane z cyklem rocznym przyrody i pogodą – stąd w polszczyźnie liczne porzekadła mające charakter swego rodzaju prognoz pogody i przewidywań dotyczących urodzaju lub optymalnego momentu zbioru plonów (zob. np. Dygacz, 1983; Stelmachowska, 1933). W analizowanym materiale odnotowano jeden przykład ilustrujący tę sferę tematyczną – jest to paremia ***im’eńˈiny xˈank’i, źˈimne porˈank’i*** ‘po dniu imienin Hanny, przypadającym 26 lipca, poranki stają się coraz chłodniejsze’ (K-I: *dvuźestˈego šustˈego źˈimne porˈank’i juš / xˈank’i źˈimne porˈank’i to już już źˈimno bˈeźe / tˈero ńe bˈarzo źˈimum tˈego v nˈocy jˈesᵗ ćˈepwo a juš pšy kˈuńcu m’eśˈunca to bˈeźe źˈimno*).

Stosunkowo licznie reprezentowana jest grupa frazeologizmów dotyczących szeroko pojętych zachowań, stanów i czynności wykonywanych przez człowieka. W tym zbiorze znalazły się następujące frazeologizmy: ***być v rˈaju i śf’entˈygo ńe v’ˈiźeć*** ‘być w jakimś miejscu i nie zobaczyć jego głównej atrakcji’ (M-I: *jak to bˈyć v rˈaju i śf’entˈygo ńe v’ˈiźeć*); ***kšˈyvo pˈatšyć*** ‘o czyjejś niechęci, braku przychylności’ (K-I: *a my muv’ˈimy pšyjadˈymy fšˈynźe bydˈymy raskazˈuvać że to ńe jesᵗ tak v rasˈ’iji że tam / że na nos kšˈyvo tak pˈatšum*); ***loć vˈode*** ‘mówić dużo i nie na temat’ (M-I: *no starˈowem śe* […] *dˈužo vˈody ńe loć*); ***wˈykać gˈoryč*** ‘przeżywać cierpienie, radzić sobie z nim’ (M-I: *pwakˈal’i / lamentovˈal’i a co wˈo tˈy zrˈob’iš co / ńikˈomu ńe pˈov’iš ńˈic / ugńatˈal’i tˈutej śˈeb’e te te te fsˈˈom gˈoryč wykˈal’i*); **[mówić]** ***prˈovde v ˈocy*** ‘powiedzieć prawdę bezpośrednio, bez zbędnej kurtuazji’ (M-I: *a ńektˈurym trˈudno być provźˈivym / za prˈovde će b’ˈijom / prˈovda ńe ńikˈogo ńe b’ˈeśi tag jag b’ˈeśi prˈovda jag mu v ˈocy pˈov’eš prˈovdu ˈona go b’ˈeśi go / lubˈygo b’ˈeśi / aha / prˈavda*); ***psˈu ʷo dˈupe*** ‘bez sensu, do niczego’ (K-I: *a ʷˈony ʷˈoba pˈijum ʷˈoba jednˈak’e / psu ʷo dˈupe rˈɔštšaść*); ***pševrˈućić do gˈury nogˈam’i*** ‘doprowadzić do odwrotnej sytuacji w stosunku do sytuacji wyjściowej’ (K-I: *fšˈysko / skˈoro fšˈysko pševrˈucum do gˈury nogˈam’i / jo mˈuv’e ˈaby najprˈynzy ʷˈumžyć žˈeby ńe v’ˈiźˈeć tˈego*); ***sˈerce bˈol’i*** ‘o uczuciu silnego żalu’ (K-I: *f pšut jak las ńe rušˈany byw tˈutaj bˈywa jˈagut / gžˈybuf jˈak’ix*

ˈino / jexˈal'i aš lˈuźe s irkˈucka žˈeby tˈutaj nˈabrać / mašynˈam'i jexˈal'i jexˈal'i / fśˈystk'e nab'irˈal'i / fśˈystk'im starcˈawo / a tˈeros las / nu bˈarʒo pońišˈony / aš *śe aš sˈerce bˈol'i že to no ńi ślˈadu*); ***vˈyšwo ze wba*** ‘zostało zapomniane’ (M-I: *dˈovno juš / i co m'ˈawam mˈuv'ić / juš ze wba vˈyšwo*); ***vźˈuńć na śˈeb'e*** ‘wziąć odpowiedzialność za jakieś działanie’ (M-I: *trˈoxe s ty strˈony oćˈasaw drˈug'i i strojˈil'i / vźun to fs'ˈo na śˈeb'e / postrˈojil'i my fs'o / a u mńe zdrˈov'a ńˈi ma*); ***zaglˈundać do k'el'ˈiška*** ‘o częstym piciu alkoholu, o alkoholizmie’ (M-I: *no kańˈešno xto xce to bˈeńʒ'e rˈob'iw a xto jag jak sum tˈak'e że do k'el'ˈiska zaglundˈajum a źˈim'e vźuńś na źˈem'i tša rˈob'ić*); ***zˈebrać do kˈupy*** ‘zebrać wszystko lub wszystkich razem’ (M-I: *zebrˈowem ix fśˈysk'ix do kˈupy / v jˈedno cˈawe*).

W opisanym zbiorze zwraca uwagę fakt występowania wśród zachowanych frazeologizmów wspomnianych wyżej komponentów somatycznych (np. *sˈerce bˈol'i, {coś} vˈyšwo ze wba*) i zoonimicznych (np. *śˈe p'ińˈonʒe,* [dobrać się] *jak śf'ˈińa do korˈyta*), a także frazeologizmów związanych z alkoholem (*zaglˈundać do k'elˈ'iška*, *xlˈejum jak śi*, *p'ijˈany v dym*), który od wieków stanowił ważny element życia Polaków, w tym również mieszkańców wsi, tradycyjnie spożywany był bowiem w różnych okolicznościach – m.in. z okazji świąt rodzinnych, rozmaitych jubileuszów, stanowił także m.in. istotny składnik procedur medycznych (Przymuszała, 2013, ss. 237–238). Obecne są także jednostki pochodzenia literackiego, a dokładniej biblijnego (*wˈykać gˈoryč* oraz – w zniekształconej postaci – *pšelˈevać z pružnˈego f pˈuste*). Zdecydowana większość jednostek z tego zasobu znana jest współczesnej polszczyźnie potocznej.

Osobną grupę stanowią sfrazeologizowane wyrażenia wykrzyknikowe z komponentem nawiązującym w sposób bezpośredni do sfery religii. Anna Wierzbicka zwraca uwagę na istnienie w języku polskim – w porównaniu z innymi językami europejskimi – wyjątkowo bogatego zasobu tego typu wykrzykników i wymienia wśród nich:

> wyrażenia odnoszące się bezpośrednio do Boga, takie jak: *Boże!*, *O Boże!*, *Mój Boże!*, *Boże kochany!* i *Boże drogi!*, wyrażenia odnoszące się do Chrystusa, takie jak: *Jezu!*, *O Jezu!*, *Chryste!* i *Chryste Panie!* oraz wyrażenia odnoszące się do Matki Boskiej, takie jak: *Matko Boska!* i *Matko Święta!* W częstym użyciu jest też nadal zestawienie imion *Jezus Maria!* (w odróżnieniu od archaicznego *Jezus Maria Józefie Święty!*) oraz uważane przez wielu za wulgaryzm wyrażenie *rany boskie!* (Wierzbicka, 1996, s. 28).

Badaczka zauważa także, że na tle podobnych wyrażeń z innych języków, wyrażenia polskie w większości nie mają negatywnego wydźwięku i z pewnymi wyjątkami (tj. *Jezus Maria!* wyrażające zniecierpliwienie, zdenerwowanie, irytację oraz *rany boskie!* odczuwane jako wulgaryzm), interpretowane mogą

być jak składana do Boga (Chrystusa lub Matki Boskiej) modlitwa, prośba o pomoc (por. *Boże drogi*, *Boże kochany*, *Matko Święta*) (Wierzbicka, 1996, ss. 29–30). Monika Krzempek, powołując się na podział zaproponowany przez Paula Ekmana i Wallace'a Friesena (Ekman & Friesen, 1978), wyróżnia następujące emocje, które wyrażane są poprzez odpowiednie wykrzykniki (w ujęciu ogólnym), są to: radość (zadowolenie, podziw, triumf, ulga, szczęście, duma, satysfakcja), wstręt (odraza, obrzydzenie, niesmak), zaskoczenie (zdumienie, niedowierzanie, wstrząs, zdziwienie), złość (zdenerwowanie, niezadowolenie, niechęć, rozczarowanie, gniew, irytacja), strach (niepokój, nerwowość, konsternacja, przerażenie, lęk), smutek (ból, żal) (Krzempek, 2018, s. 126). Wyniki przeprowadzonej przez badaczkę analizy korpusu tekstów wykazały natomiast, że wykrzykniki o charakterze „quasi-religijnym" konceptualizowane są w polszczyźnie głównie w domenie uczuć z rodziny strachu, pobocznie zaś – także w domenie takich uczuć, jak zaskoczenie i radość (Krzempek, 2018, s. 129).

Na podstawie analizy fragmentów wypowiedzi informatorów można stwierdzić, iż wyrażenia wykrzyknikowe z komponentem o odniesieniu religijnym w wypowiedziach wierszynian wpisują się we wspomnianą wyżej typologię emocji, jakie te ekspresywnie nacechowane elementy języka mogą wyrażać. Odnotowane w wywiadach interiekcje realizując ekspresywną funkcję językową, semantycznie odnoszą się do spektrum uczuć, wyrażających:

- dezaprobatę (złość): ***ʷo mˈatko śfʼˈinto*** (K-I: *zymp śe ʷodˈeżlʼiw / to to zvˈˈirxu spadˈuje / i tˈyros mˈuvʼić i spˈadńe / jeź ńe ˈiźe dˈobže / ʷo mˈatko śfˈinto*),
- zdziwienie połączone z dezaprobatą (zaskoczenie/złość): ***ʷo jˈezus marˈyjo*** (K-I: *ʷo jˈezus marˈyjo jo to jak ˈide do magazˈynu to aż mʼe sˈerce bˈolʼi*), ***mˈatko bˈosko | mˈatko bˈosko pˈolsko*** (K-I: *tˈeros to xoć trˈoxe posypˈalʼi to / a pšˈoź ij to bˈywo bwoćˈisko mˈatko bˈosko / ńe bˈywo kaj objˈexać tˈakʼe bˈywo bwoćˈisko / pˈuźńij stˈalʼi naprˈavʼać trˈoxe*),
- żal (smutek): ***muj bˈože koxˈany*** (K-I: *wot i a na na gwˈvʼe tˈakʼi vʼanˈeceg mʼi zrobʼˈilʼi / kvʼatˈeckuv mʼi tam kˈaś po… popšypʼinˈalʼi i i fsʼˈo / i wot tˈakʼe / a palˈˈituf to my ńe mʼˈelʼi / my bˈylʼi ve fufˈajkax / fufˈajkʼi / mˈuj bˈože koxˈany*),
- ulgę, wdzięczność (radość): ***źˈˈinka bˈogu*** (M-I: *tˈagže na nos śe ńi mˈoće co obʼˈezać ježˈelʼi coś my tag ńe robʼˈimy jag vy / aha / tˈagże źˈinka bˈogu że my jˈešče tˈakʼe*),
- niepewność co do prawdziwości tego, o czym mowa: ***čort vʼi*** (K-I: *a čort vʼi / ʷˈuny žˈywy tam v ty…*).

Odnotowany został też wykrzyknik, który obok funkcji podstawowej, wynikającej ze swej natury, tj. funkcji ekspresywnej, realizuje także funkcję magiczną.

W omawianym przykładzie interiekcji wyrażone zostało życzenie skierowane do Boga, pewna forma modlitwy o zapewnienie bezpieczeństwa i pomyślności (por. Wierzbicka, 1996, s. 29): ***ńex pan bug zaxˈovo*** (K-I: *xlˈeba davˈal'i po dv'ˈeśće gram iź jak xceš / na dv'ˈeśće gram na sˈupke / ńex pan bug zaxˈovo*).

Wśród frazeologii o polskiej proweniencji szczególne miejsce zajmują jednostki o charakterze hybrydalnym z widocznym, aczkolwiek subtelnym, wpływem języka rosyjskiego. W tym zakresie odnotowane zostały dwa przysłowia, z których jedno – *čym xˈata bogˈata **tˈymu** rˈada* (M-I) (pol. *Czym chata bogata, tym rada*) – prezentuje przykład wpływu rosyjskiej rekcji krótkiej formy przymiotnika *paд* (*чему*?), w konsekwencji czego na miejscu polskiej konstrukcji z narzędnikiem *tym rada* pojawia się, na wzór rosyjski, konstrukcja z celownikiem *tymu rada*. W drugim z odnotowanych przykładów *stˈarość ńe rˈadość, **da** i śm'ˈerć ńe vesˈele* (M-I) (pol. *Starość nie radość, śmierć nie wesele*) pojawił się natomiast rosyjski spójnik *da i*. Źródeł tej modyfikacji można dopatrywać się w konstrukcji rosyjskiego ekwiwalentu formalno-znaczeniowego: *Старость не радость, а и смерть не корысть | Старость – не радость, да и молодость – гадость.*

Frazeologia zapożyczona

Obok frazeologii o rodzimej proweniencji odnotowano także pewien zasób frazeologizmów pochodzenia rosyjskiego[10], tłumaczonych i dostosowywanych do struktur gramatyczno-składniowych polskiej gwary. W zebranym materiale pojawiają się kalki oraz półkalki frazeologiczne.

Według Jerzego Obary, kalka frazeologiczna to frazeologizm „będący tłumaczeniem obcych wzorów (najczęściej połączeń wyrazowych o różnym stopniu trwałości powiązania ich członów, ale również i wyrazów złożonych)" (Obara, 1989, s. 74). W gwarze wierszynian do grupy frazeologicznych kalk zaliczane są jednostki, które składają się wyłącznie z wyrazów znanych polszczyźnie (i jej gwarom) oraz słownictwa wspólnego dla języków polskiego i rosyjskiego (opcjonalnie wyłącznie z elementów zapożyczonych), ponieważ – z uwagi na bliskie pokrewieństwo wspomnianych języków – często nie ma możliwości, aby ocenić, z którego zasobu informator zaczerpnął dany element leksykalny. Ponadto frazeologiczne kalki

[10] Dla potwierdzenia rosyjskiego pochodzenia frazeologii i ustalenia formy poszczególnych jednostek wykorzystano w niniejszym artykule słowniki: *Фразеологический словарь русского литературного языка* (Fëdorov, 2008) oraz *Пословицы русского народа* (Dal', 2000).

z języka rosyjskiego w gwarze wierszynian nie mają bezpośrednich ekwiwalentów w polszczyźnie (por. Grupa-Dolińska, 2019, ss. 253–254). Odnotowane przykłady kalk frazeologicznych reprezentują sfery tematyczne dotyczące:

- stanów fizycznych i psychicznych człowieka: **[być]** ***v lˈotax*** ‘być w zaawansowanym wieku’ – por. ros. *в годах* | ros. pot. *в летах* (M-I: *jˈedna pˈolsko pˈisˈaćelńika pˈisˈaćelńica ˈona v rasˈʼiji žˈywa / ˈuže v lˈotax / pˈuźńi revolˈʼucja pšˈešwa / ˈona stˈawa pˈisˈać*), **[być]** ***pšy pˈamʼinći*** ‘mieć dobrą pamięć’ – ros. *остаться* | *быть при памяти* (M-I: *jo jak zapˈom… uroʒˈiwem śe zapamˈʼintom / pšy pamˈʼinći / trˈoške śe rostrojˈiwa*),
- ogólnych prawd życiowych: ***xlyp to jest gwˈova fšystkˈʼimu*** – ros. *Хлеб – всему голова* (M-I: *jo to ˈino jak jak jˈest nastrojˈeńe / i s cˈukrym mˈoge zˈʼjeść i takˈʼi zjˈim // vˈot xlˈeba tu čšˈa bˈywo / tˈutej xoć u burˈʼatuf xoć u nos to fsˈʼo mˈuvˈom tˈak / xˈlyp to jˈest gwˈova fšystkˈʼimu*), ***xlyp sul jˈic i prˈovde mˈuf*** – ros. *Хлеб-соль ешь, а правду режь* (M-I: *a sˈame vˈažne aha / rˈʼeskoś(ć) prˈovdy / xlˈyp sul jˈic i prˈovde mˈuf / to sˈame drˈogˈe / fśˈysko lˈubˈi prˈovde*), ***za prˈavde bˈʼijom*** – ros. *За правду бьют* (M-I: *a ńektˈurym trˈudno być provʒˈivym / za prˈovde će bˈʼijom*),
- doświadczeń życiowych: ***lˈata sfˈoje bˈʼorom*** [ED][11] ‘wszystko przemija z czasem’– ros. *года берут свое* (M-I: *lˈata sfˈoje bˈʼorom, ńe žawˈuje śe*), ***pšˈeżyć na*** **[sfˈojix]** ***plˈecax*** ‘doświadczyć czegoś’ – ros. *вынести на своих плечах* (K-I: *a jo mˈuvˈe a na co ʷˈuna mˈʼi potšˈebno kˈʼedy jo na plˈecax pšežˈywam to to / to jo vˈʼim*), ***plˈecy gˈʼuńć*** ‘pracować bardzo ciężko’ – ros. *гнуть спину* (K-I: *a na dvanˈaśće tyśˈincy to tšˈeba ˈile plˈecy gˈʼiˈuńć*),
- miary: ***v mˈʼare*** ‘dokładnie tyle, ile potrzeba’ – por. ros. *в меру* (M-I: *dołžnˈo być zˈavdy fšˈysko v mˈʼare / yhym / s fkˈusym s estˈećikom*),
- czynności wykonywanych przez człowieka oraz stanów towarzyszących człowiekowi: ***wogˈuna nakreńćˈʼić*** ‘skarcić, ukarać, przywołać do porządku’ – ros. *накрутить хвост (хвоста)* (K-I: *no my tak to vˈeʒˈelˈʼi kto / bo tu te pacˈany tam / naxlˈawy śe i vˈeʒˈelˈʼi my xto / i napˈʼisˈawam pˈʼismo do selskˈʼego sovˈʼetu / mˈʼilˈʼicyńˈery pšy… pšyjexˈawy / trˈoške im tam wogˈuna nakrenćˈiwy*), ***załˈožyć sˈobˈʼie rˈence*** [ED] ‘popełnić samobójstwo’ – ros. *наложить на себя руки* (K-I: *tšˈeba pšˈeżyć fśo ispytˈańije / ćerpˈʼimy / ˈiń:i to by sˈobˈe rˈence załožˈylˈʼi*).

[11] Na przykłady oznaczone inicjałami [ED] zwróciła uwagę także Emilia Doroszko, która opisała je w swoim artykule dotyczącym kalk językowych w polskiej gwarze mieszkańców Wierszyny (Doroshko, 2017, s. 70).

Odnotowano także jeden przykład frazeologicznej kalki zbudowanej w całości z adaptowanych zapożyczeń: ***pšedˈać staf’ˈete*** ‘powierzyć, przekazać komuś jakieś zadanie, aby je kontynuował’ (adaptowane derywacyjnie zapożyczenie *pšedˈaje* + adaptowane morfologicznie zapożyczenie *staf’ˈete*) – por. ros. *передавать/передать (донести) эстафету* (K-I): *nˈum to tˈak’e malˈutk’e dˈal’i stopˈeck’i bo jag by mˈy tˈak’e lˈampy p’ˈil’i to by my śe z nˈuk spˈadl’i / to nam tˈak’e malˈušk’e dˈal’i i ap’ˈaʒ dˈowžna mˈama dˈowžna jˈego nalˈoʒ mńe i ap’ˈaʒ vyp’ˈijum i do jˈego do jˈego tˈaty ap’ˈać / i wot tˈak / a pˈotym już jo jag do̯ńix wˈobu vyp’ˈiwam / to ap’ˈać pšedˈaje staf’ˈete jˈimu / wun ap’ˈać p’ˈije do mˈojix roʒˈicuf*).

Półkalki frazeologiczne to frazeologizmy częściowo przetłumaczone na podstawie obcego wzorca (Obara, 1989, s. 83). W praktyce oznacza to więc, że składają się z komponentów przetłumaczonych oraz adaptowanych do języka–biorcy zapożyczeń lub obcych wtrętów. W gwarze wierszynian wszystkie spośród zgromadzonych przykładów frazeologicznych półkalk zbudowane są według schematu: komponent przetłumaczony + adaptowane morfologicznie zapożyczenie lub oryginalny komponent rosyjski:

– ***čšˈymoj čˈ’ˈest smˈowodu a pwˈaćje s nˈovava*** (przetłumaczony leksem *čšˈymoj* + konstrukcja w oryginalnej rosyjskiej formie) – por. ros. *Береги платье снову, а честь смолоду* (M-I: *čšˈymoj čˈ’ˈest s mˈowodu a pwˈaće s nˈovava / pojiˈńišće / suk’ˈinke šˈanuj s novˈośći a ćist’ sfˈojum mˈuv’e z ʒefćintnˈośći*),

– ***na dušˈe lˈetko stˈawo*** ‘być w radosnym nastroju’ (pol. *lˈetko* + pozostała część konstrukcji w języku rosyjskim) – por. pol. *lekko na duszy*, ros. *легко на душе* (M-I: *bo ta antˈośa pšestˈawa dˈoić i mńe zavawˈawa / to paswˈuxaj jak ˈune śf’ergˈocum / tak aš na dušˈe lˈetko stˈawo*),

– ***potkrˈenćić gˈajke*** ‘wprowadzić dyscyplinę’ (pol. *potkrˈenćić* + adaptowane zapożyczenie *gˈajka*) – por. pol. *podkręcić śrubę*, ros. *подкручивать гайку* (M-I: *nˈom śe tˈutej dˈobže žˈywo / bo mˈy pšyvˈykl’i / sov’ˈeck’ij sajˈus trˈoške by lˈuʒ i čšˈymow tˈak potkrynˈune na gˈajce na śrˈupce*[12] */ ńe rozlˈećiš śe bˈarʒo / f kowxˈozy davˈal’i / nˈu jak zarpwˈate / za xlˈyp / za trudoʒˈiń davˈal’i xlˈyp*),

– ***rˈence nawažˈyć*** ‘popełnić samobójstwo’ (pol. *rˈence* + ros. *нажˈить*) – por. ros. *наложить руки* (K-I: *no ˈale jak buk mˈuv’i to tšˈeba ćˈerp’eć fs’o pšežyć fs’o ispytˈan’ije fs’o ćerp’ˈeńe c’erp’ˈeńe / no vot tak i ćerp’ˈimy tak i / ja mˈuv’e*

[12] Informator najpierw wypowiada frazeologizm w formie częściowo przetłumaczonej z języka rosyjskiego (używa polskiego gwarowego czasownika *potkrencˈune* + adaptowanego morfologicznie zapożyczenia z języka rosyjskiego *gˈajce*), następnie tłumaczy komponent zapożyczony i wypowiada wyrażenie w polskiej formie *na śrubce*.

drˈugʼiᵉ to by se rˈence nawažˈylʼi / juš śe žyć ˈańi ńe xćˈawo juš ˈańi nʼic śe ńe xćˈawo / jak poxorovˈawam),

– ***voprˈykʼi ńe pˈujźeš*** ‘o okolicznościach, barierach, których nie da się przezwyciężyć’ (adaptowane zapożyczenie z języka rosyjskiego *voprˈykʼi* + pol. *ńe pˈujźeš*) – por. ros. *вопреки не пойдёшь* (M-I: *jo šˈuce / ˈale voprˈykʼi mˈuvʼom ńe pˈujźeš / žˈyće śe krˈynći ˈiźe f pšˈut / tak tak / aha / no a jabwˈoćka zjˈecće dopʼˈirom zˈervow f sˈaźe*).

W wypowiedziach gwarowych pojawiają się także zniekształcenia konstrukcji gramatyczno-składniowych rosyjskich frazeologizmów jako swego rodzaju strategia tłumaczeniowa, zorientowana na wyrażenia złożonego sensu jednostki frazeologicznej, nie zaś na wierne odwzorowanie jej formy. Tego typu zabiegi zdają się stanowić próbę przekazania sensu frazeologizmu w przystępny sposób – tak, aby ułatwić jego zrozumienie polskojęzycznemu rozmówcy. W odnotowanym przykładzie zamiast żartobliwej, uzupełnionej[13] wersji rosyjskiego przysłowia *Век живи, век учись, а дураком помрёшь* pojawia się przetłumaczona i w pewnym stopniu zdefrazeologizowana konstrukcja ***vʼˈekˈlˈuźe žˈyjom i gwupʼˈimy umʼirˈajum*** (M-I: *rˈos i postanˈovʼilʼi pˈuść bˈuźe tˈak / ˈuńi dˈowžny po žyzńˈen:oj pˈutʼi ispravlʼˈat / jak žˈyźń pokˈože tˈak ˈońi dˈowžny isprˈavʼać / to ˈuny ńikˈomu ńe bˈyźe ńedˈobže / rˈos čšˈa to čšˈa lˈuź i sˈamʼi zrˈobʼum / jak to vʼˈek lˈuźe žˈyjom i gwupʼˈimy umʼirˈajum*). W tym przypadku możliwy jest także wpływ polskiego odpowiednika omawianego przysłowia, tj. *Człowiek uczy się całe życie, a głupi umiera* – mogło w tym przypadku dojść do nałożenia się dwóch ekwiwalentnych paremii, efektem czego było utworzenie kontaminacji (na taką możliwość wskazuje druga część wypowiedzianej przez informatora postaci przysłowia – […] *gwupʼˈimy umʼirˈajum*, która jest podobna, zarówno w warstwie brzmieniowej, jak i formalnej, do analogicznej polskiej części […] *głupi umiera*).

Frazeologia rosyjska

W wypowiedziach gwarowych wierszynian pojawia się także frazeologia rosyjska i funkcjonuje ona w formie zintegrowanej do wymagań gramatyczno-składniowych polskiej gwary. W istocie w takich przypadkach mamy więc do czynienia z przełączaniem kodów, zazwyczaj krótkotrwałym. Zarejestrowane

[13] W stosunku do pierwotnej formy *Век живи, век учись*.

do tej pory frazeologizmy rosyjskie funkcjonują w wypowiedziach gwarowych najczęściej jako wtrącenia (por. Muysken, 2000, ss. 1–5), po których wypowiedź jest przez informatora kontynuowana w kodzie gwarowym, np. M-I: *dʲovńi bʲarʒo lʲubʼow skʲaskʼi jag opovʼadʲawy ʒ́ʲatkʼi / tʲero jo coś jim znacʲyńa ńe pšydʲaje / anʲy* ***ʲušlʼi na zʲadńij pwʲan*** (por. ros. *уходить на задний план* ‘tracić swoją ważność, znaczenie’); M-I: *s tyx lʲuʒ́i fśʲyskʼix dʲužo lʲuʒ́i čšʲymam serdʲecnm serdʲecnoś / uvʲožum ʲix* ***do gwubʼʲiny dʲušy*** */ s tʲyxže lʲuʒ́i dʲužo s tʲyxže lʲuʒ́i sum lʲuźe ktʲuryx jo osʲunʒum* (ros. *до глубины души* ‘bardzo mocno’).

* * *

Podsumowując, w polszczyźnie mieszkańców wsi Wierszyna na Syberii wciąż jeszcze funkcjonuje pewien ograniczony zasób rodzimej polskiej frazeologii. Podobnie jednak jak w przypadku pozostałych poziomów języka, również w zakresie frazeologii zauważalny jest coraz silniejszy wpływ języka rosyjskiego, czego dowodem jest aktywny proces kalkowania rosyjskich konstrukcji frazeologicznych. Należy także podkreślić, że zarejestrowane frazeologizmy, zwłaszcza te o polskiej proweniencji, funkcjonują głównie w mowie przedstawicieli starszej generacji, podczas gdy w wypowiedziach młodszych informatorów pojawiały się sporadycznie. Badania nad polską gwarą wierszynian w XXI wieku jasno wskazują, iż wśród członków omawianej społeczności rodzima gwara ulega stopniowemu zanikowi, a pierwotnie polska kultura wierszynian przeobraziła się w polsko-rosyjską hybrydę (por. Głuszkowski, 2009a, ss. 3–17). Można zatem przypuszczać, że ten sam los wkrótce spotka również polską frazeologię, tj. całkowicie odejdzie ona w zapomnienie (zob. Głuszkowski, 2009b, s. 78).

Bibliografia

Ananiewa, N. (2007). O polskich gwarach na Syberii: Projekt badawczy. *Acta Baltico-Slavica*, *31*, 25–32.

Ananiewa, N. (2017). Dynamika rozwoju w polskich gwarach na Syberii. W D. K. Rembiszewska (Red.), *Dynamika rozwoju gwar słowiańskich w XXI w.* (ss. 11–17). Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy).

Burska-Ratajczyk, B. (2021). Antropocentryczne nacechowanie frazeologizmów z nazwami ptaków. *Zoophilologica: Polish Journal of Animal Studies*, *2021*(1(7)), 1–14. https://doi.org/10.31261/ZOOPHILOLOGICA.2021.07.11

Chlebda, W. (2003). *Elementy frazematyki: Wprowadzenie do frazeologii nadawcy*. Oficyna Wydawnicza Leksem.

Dal′, V. I. (2000). *Poslovitsy russkogo naroda*. Ėksmo-Press.

Dejna, K. (1993). *Dialekty polskie*. Ossolineum.

Doroshko, Ė. (2016). IAvlenie kal′kirovaniia v pol′skom govore zhiteleĭ derevni Vershina v Sibiri. *Emigrantologia Słowian*, *2*, 63–75.

Dygacz, K. (1983). *Ludowe przepowiednie pogody i urodzaju na Śląsku*. Katowickie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne.

Ekman, P., & Friesen, W. (1978). *Facial Action Coding System: A technique for the measurement of facial movement*. Consulting Psychologist Press. https://doi.org/10.1037/t27734-000

Fëdorov, A. I. (2008). *Frazeologicheskiĭ slovar′ russkogo literaturnogo iazyka*. AST; Astrel′.

Figura, L. (2003). Historia i teraźniejszość polskiej syberyjskiej wsi. W E. Nowicka & M. Głowacka-Grajper (Red.), *Wierszyna z bliska i z oddali: Obrazy polskiej wsi na Syberii* (ss. 71–132). Nomos.

Głuszkowski, M. (2009a). Obraz własny mieszkańców Wierszyny – polskiej wsi na Syberii na tle historii ich miejscowości: Na podstawie tekstów pisanych oraz ustnych relacji wierszynian. *Literatura Ludowa*, *2009*(2), 3–17.

Głuszkowski, M. (2009b). Relacje mieszkańców Wierszyny – polskiej wsi na Syberii z ich dawną ojczyzną. *Wrocławskie Studia Wschodnie*, *13*, 67–80.

Głuszkowski, M. (2012). Dwa języki – jedna tożsamość. Wierszyna – polska wieś na Syberii. W E. Golachowska & A. Zielińska (Red.), *Tożsamość wobec wielojęzyczności: Konstrukcje i destrukcje tożsamości* (T. 2, ss. 199–130). Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy).

Głuszkowski, M. (Red.). (2022). *Polska wieś na Syberii: Wierszyna w świetle historii mówionej*. Polskie Towarzystwo Ludoznawcze.

Grek-Pabisowa, I. (1983). *Słownictwo rosyjskiej wyspy gwarowej staroobrzędowców mieszkających w Polsce: Rozwój i stan dzisiejszy*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Grupa-Dolińska, M. (2019). Frazeologiczne kalki, półkalki i hybrydy w mowie dwujęzycznej społeczności staroobrzędowców mieszkających w Polsce. *LingVaria*, *14*(27), 249–258. https://doi.org/10.12797/LV.14.2019.27.16

Heinz, A. (1983). *Dzieje językoznawstwa w zarysie*. Wydawnictwo Naukowe PWN.

Karaś, H. (Red.). (2010). *Dialekty i gwary polskie: Kompendium internetowe*. Zakład Historii Języka Polskiego i Dialektologii UW; Towarzystwo Kultury Języka. http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php

Kąś, J. (2019). Zmiany w gwarowym systemie leksykalnym a praktyka leksykograficzna. *Gwary Dziś*, *11*, 29–39. https://doi.org/10.14746/gd.2019.11.3

Krawczyk-Tyrpa, A. (1987). *Frazeologia somatyczna w gwarach polskich: związki frazeologiczne o znaczeniach motywowanych cechami części ciała*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Krzempek, M. (2018). Kognitywna analiza semantyczna polskich wykrzykników. *Stylistyka*, *27*, 117–134.

Lewicki, A. M., & Pajdzińska, A. (1993). Frazeologia. W J. Bartmiński (Red.), *Współczesny język polski* (ss. 307–326). Wiedza o Kulturze.

Masiarz, W. (2016). *Wierszyna: Polska wieś na Syberii Wschodniej 1910–2010*. Oficyna Wydawnicza AFM.

Muysken, P. (2000). *Bilingual speech: A typology of code-mixing*. Cambridge University Press.

Obara, J. (1989). *Teoretyczne problemy kalkowania*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

Pajdzińska, A. (1990). Antropocentryzm frazeologii potocznej. *Etnolingwistyka*, *3*, 59–68.

Paśko-Koneczniak, D. (2011). Wpływ języka rosyjskiego na zasób leksykalny polskiej gwary mieszkańców Wierszyny na Syberii. *Acta Baltico-Slavica*, *35*, 29–36. https://doi.org/10.11649/abs.2011.003

Paśko-Koneczniak, D. (2015). Interferencje składniowe w gwarach wyspowych (na przykładzie rosyjskiej gwary staroobrzędowców z regionu suwalsko-augustowskiego i polskiej gwary mieszkańców Wierszyny na Syberii). *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, *50*, 195–207. https://doi.org/10.11649/sfps.2015.011

Pelcowa, H. (2015). Nazwa i desygnat w zmieniającej się rzeczywistości wiejskiej. W U. Sokólska (Red.), *Odkrywanie słowa – historia i współczesność* (ss. 551–568). Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

Petshik, V. (2008). *Malen'kaia Pol'sha v taezhnoĭ Sibiri*. APEKS.

Przymuszała, L. (2013). Śląska leksyka i frazeologia dotycząca picia alkoholu (na tle porównawczym). *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN*, *59*, 237–251.

Rak, M. (2006). Antropocentryzm gwarowej frazeologii zwierzęcej z Gór Świętokrzyskich i Podtatrza. *Język Polski*, *86*, 367–375.

Rembiszewska, D. (2006). *Dynamika rozwoju gwary Knyszyna i okolic na Podlasiu w XX wieku*. Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk (Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy).

Sitarski, A. (2016). Paradygmat antropocentryczny jako kategoria lingwistyczna w badaniu obiektów językowych. *Studia Rossica Posnaniensia*, *41*, 419–425. https://doi.org/10.14746/strp.2016.41.38

Stelmachowska, B. (1933). *Rok obrzędowy na Pomorzu*. Instytut Bałtycki.

Wierzbicka, A. (1996). Między modlitwą a przekleństwem: *O Jezu!* i podobne wyrażenia na tle porównawczym. *Etnolingwistyka*, *8*, 25–39.

Wronicz, J. (Red.). (2010). *Mały słownik gwar polskich*. Wydawnictwo Lexis.

Phraseology of the Polish Dialect of the Inhabitants of Vershina Village in Siberia at the Beginning of the Twenty-First Century

Summary

The first Polish voluntary settlers appeared in the area of present-day Vershina village at the beginning of the twentieth century. Despite functioning in isolation from their linguistic homeland, the inhabitants of Vershina still use their dialectal Polish, which displays a combination of various features of the Lesser Polish dialectal area. The speech of the inhabitants of Vershina also displays the increasingly stronger influence of the Russian language.

Despite the relatively rich literature on the language of Poles in Vershina, its phraseology has not as yet been described. This article is an attempt to partially fill this gap by showing the state of this phraseology in the first decades of the twenty-first century. The study presents Polish phraseologisms preserved in the speech of the Poles in Vershina as well as the units which are a consequence of the influence of the Russian language on their dialectal Polish in the field of phraseology.

Frazeologia polskiej gwary mieszkańców wsi Wierszyna na Syberii na początku XXI wieku

Streszczenie

Pierwsi polscy dobrowolni osadnicy pojawili się na obszarze dzisiejszej Wierszyny na początku XX wieku. Mimo funkcjonowania w oderwaniu od ojczyzny językowej, mieszkańcy Wierszyny do dziś posługują się polską gwarą, stanowiącą połączenie cech różnych gwar dialektu małopolskiego. W mowie wierszynian widoczny jest także coraz silniejszy wpływ języka rosyjskiego. Mimo stosunkowo bogatej literatury na temat języka Polaków w Wierszynie, frazeologia

do tej pory nie doczekała się opisu. Niniejszy artykuł stanowi próbę częściowego uzupełnienia tej luki poprzez ukazanie stanu zarejestrowanego w pierwszych dekadach XXI wieku. W artykule zostały zaprezentowane zachowane w mowie wierszynian frazeologizmy znane w polszczyźnie oraz te jednostki, które stanowią konsekwencję wpływu języka rosyjskiego na polską gwarę w zakresie frazeologii.

Keywords: phraseology; local dialect of Polish; Vershina village; Siberia

Słowa kluczowe: frazeologia; gwara polska; Wierszyna; Syberia

Magdalena Grupa-Dolińska, Nicolaus Copernicus University, Toruń, Poland
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3285-1451
Correspondence: mgdolinska@umk.pl

The preparation of this article was financed from the funds of the National Science Centre, Poland under Project No. UMO-2016/23/B/HS2/01200, "Code-switching in the conditions of Polish-Russian bilingualism in a Polish language island in Siberia (the village of Vershina near Irkutsk)".

Competing interests: The author has declared that she has no competing interests.

Publication history: Received: 2022-03-19; Accepted: 2022-04-17; Published: 2023-04-12